

MARTIN MALEČEK

ETICKÁ KONCEPCE LVA N. TOLSTÉHO JAKO PROBLÉM ČESKÝCH NÁRODOVCŮ

Několik nejen historických poznámek k tématu L. N. Tolstoj a české myšlení

*Uznávat však, že vlastenectví, ať je jakékoli, je
dobrá vlastnost, a pobízet k němu lid, je jedna
z hlavních překážek, aby lidé dostihli ideálů, které
stojí před námi.*

Lev N. Tolstoj: List Polákovi o vlastenectví (1895)

I.

V občasníku *Společnosti přátel Lva N. Tolstého v ČR* se objevil na sklonku roku 2001 polemický článek hájící obraz Tolstého jako „velkého ruského vlastence“.¹ Pokračuje tak již v předminulém století započatá snaha vlastenecky cítících českých sympatizantů, ctitelů či přímo stoupenců Tolstého o vyrovnání se s problémem Tolstoj a vlastenectví. V jistém smyslu to nemusí být tak těžké. To v případě, že zůstaneme u dlouhá desetiletí proklamovaného obrazu Tolstého jako velkého spisovatele ruské země, autora vlastenecké epopoje *Vojna a mír*, který se v mládí jako dobrovolník účastnil bojů Krymské války. Pokud však jsme ochotni vidět Tolstého život a dílo jako organický celek, v němž je literární forma pouze jedním (a zdaleka ne nejdůležitějším) ze způsobů vyjádření autorových myšlenek a životních postojů, potom se prakticky nedá obejít Tolstého vyhraněný vztah k vlastenectví. Je možno jej pouze ignorovat nebo více či méně zjemnit.

Nebudeme se zde zabývat celou historií řešení problému Tolstoj a vlastenectví na české půdě, se všemi drobnými nuancemi danými zaměřením jednotlivých autorů a proměnlivostí dějinně kulturní situace. Připomeneme si pouze kořeny diskuse na toto téma, které spadají do druhé poloviny 90. let 19. století. (Tedy do doby, kdy podle slov velkého kritika Tolstého filosofie Josefa Míkše nebylo autora „o němž by se více psalo, jenž by vzbuzoval ohnivějších sporů a hlubšího studia, než stárnoucí Lev Nikolajevič Tolstoj“.² Poté se vrátíme ke zmíněnému

¹ Na okraj II. všeslovanského sjezdu v Moskvě, *Okružní list Společnosti přátel L. N. Tolstého v ČR* 11, 2001, 18, s. 2–4.

² Josef Míkš: Filosofie hraběte Lva Tolstého, *Osvěta* 23, 1893, 1, s. 46.

článku v *Okružním listu*. To proto, že většina v něm obsažených argumentů, které posilují tezi o Tolstého vlastenectví, se v různých obměnách objevovala (nejen) v českém myšlení průběžně již od konce 19. století.³

II.

„Milý jest nám Tolstoj, milejší naše vlast!“ Tímto zvoláním zakončil Petr Durdík svou přednášku *Hrabě Tolstoj a vlastenectví*, proslovenou 28. listopadu 1896 na půdě Jednoty filosofické v Praze. Emotivně v ní kritizoval právě vydaný překlad nejnovější Tolstého úvahy *Křesťanství a vlastenectví* z roku 1894.⁴ Tolstoj zde mj. zdůvodňuje, proč je vlastenectví historicky překonanou fází a tudíž v dnešní době brzdou duchovního vývoje lidstva (přičemž se obrací především na evropské státy): „Vlastenectví bylo potřebné, aby vzdělány byly silné státy spojené z různých národů a chráněné před barbary. Ale jakmile křesťanská osvěta stejně vnitřně vzdělala všechny ty státy tím, že jim dala stejné základy, vlastenectví nejen přestalo být potřebné, nýbrž se stalo jedinou překážkou této jednoty národů, již jsou schopni podle svého křesťanského poznání.“⁵ Již francouzský překlad této Tolstého stati měl u nás v roce 1895 velký ohlas, zejména u vlastenecky cítících zástupců české veřejnosti (podobně jako u jiných menších evropských národů, zvláště pak slovanských). Situace byla o to choulostivější, že Tolstého eticko-náboženské spisy byly do té doby shledávány mnohými takřka jako prorocké. A sám Tolstoj byl v očích zástupců slovanských národů nejen velkým slovanským (a ruským) patriotem, ale přímo ikonou dokazující velikost slovanského ducha. Pro mnohé z nich teď vyvstala zásadní otázka: Jak se vyrovnat s problémem Tolstoj a vlastenectví?

III.

Připomeňme si ve stručnosti základní body etické koncepce Tolstého, tak jak je vyjádřil ve svém zásadním spise *V čem je má víra?* z roku 1884 (tedy přesně deset let před vznikem úvahy *Křesťanství a vlastenectví*).

³ Vzhledem k tomu, že následující text je primárně zaměřen na recepci Tolstého českým prostředím, budou uváděny citace Tolstého prací z českých překladů, na něž jednotliví autoři odkazovali nebo je sami využívali a které byly dostupné širší veřejnosti. Jde zejména o tato Tolstého díla (v závorce je uveden rok prvního českého vydání): *V čem je má víra?* 1884 (1891); *Křesťanství a vlastenectví*, 1894 (1896); *Dopis Polákovi o vlastenectví*, 1895 (1901) *Vlastenectví či mír?* 1896 (1901); *Vlastenectví a vláda*, 1900 (1901); *O připojení Bosny a Hercegoviny k Rakousku*, 1908 (1908); *Dopis L. N. Tolstého polské ženě*, 1909 (1909).

⁴ Petr Durdík (1845–1909), pedagog, od r. 1887 docent pedagogiky na české pražské univerzitě byl bratr Josefa Durdíka, filosofa a esteta, a Pavla Durdíka, lékaře, překladatele a literárního publicisty. Jeho přednáška *Hrabě Tolstoj a vlastenectví* vyšla tiskem v roce 1897 u E. Beauforta v Praze.

⁵ L. N. Tolstoj: *Křesťanství a vlastenectví*, in *Království boží ve vás*, Knihovna L. N. Tolstého, sv. 21–23, Praha: B. Kočí 1925, s. 423.

Tolstoj vycházel při vypracování svého etického systému (o kterém mluvil jako o náboženském vědomí naší doby) striktně z evangelijního učení Ježíše Krista. Pravým křesťanským učěním jsou Tolstému slova Ježíšova, zejména pak Kázání na hoře. Tolstoj odmítá vidět v křesťanství mystické učení, odmítá učení o Trojici, odmítá myšlenku tělesné nesmrtnosti a je přesvědčen, že pravé křesťanství obsahuje základní přikázání (která jsou v Tolstého podání spíše etickými pravidly) pro šťastný život celého lidstva. Tato přikázání může každý člověk bezzbytku splnit (později je Tolstoj postuloval jako ideál, jehož dosahování dává lidskému životu smysl). Ježíš není pro Tolstého Bohočlověk, ale nejgeniálnější z mudrců (jako byli Sókratés, Platón, Epiktétos, Buddha, Konfucius, Lao-c', Mohamed...), který svým vystoupením ruší Starý zákon a formuluje zásady vedoucí k dokonalému a šťastnému životu na zemi. Na základě takřka filologického studia a srovnávání všech čtyř evangelií formuloval Tolstoj pět Ježíšových přikázání a na nich založil celý svůj eticko-filosofický systém. Jeho středobodem je zásada o neodporování zlu násilím. Tolstoj hájil myšlenku duchovní evoluce, jejímž nynějším stadiem je pochopení křesťanského učení v jeho skutečné podobě, která obsahuje ze své podstaty principy vlastní i ostatním světovým náboženstvím. (Proto bylo v souvislosti s Tolstým často používáno označení novokřesťanství, což však sám Tolstoj odmítal.)

Tolstoj byl přesvědčen, že důvodem ctnostného života a jednání je snaha o dosažení pocitu štěstí (blaha). Ta je vlastní všem lidem bez rozdílu a stojí v pozadí jakéhokoliv lidského jednání. Rozum potom člověku odhaluje vratkost osobního štěstí. To je možno získat vždy pouze na úkor štěstí jiných lidských bytostí, usilujících o totéž ve vztahu ke mně a tudíž mé osobní štěstí neustále ohrožujících. Cílem lidského snažení je však skutečné, to znamená trvalé štěstí (blaho). A toho lze dosáhnout pouze prostřednictvím úsilí o zvětšení štěstí ostatních lidí, čímž se člověk dostává do kontaktu s věčností božského principu, který je v základu každého individua. V lidském rozumu, který participuje na rozumu božském a je jeho nepatrnou součástí (přičemž Bůh je Tolstým pojímán panteisticky jako všeprostopující Duch nebo Rozum), jsou uloženy praktické zásady vedoucí k dokonalému, tedy trvale šťastnému životu. A právě tyto zásady, dostupné každému člověku, vyjádřil v nejucelenější podobě Ježíš. (Tyto myšlenky rozvedl Tolstoj ve spise *O životě* v roce 1887.)

Z toho nevyhnutelně vycházel způsob, jakým řešil Tolstoj etické otázky na úrovni národů. Jestliže vycházel z Ježíšova učení, nepřekvapí, že jedním z Tolstého přikázání bylo: Nedělat rozdílu mezi vlastním a cizím národem, nebýt v nepřátelství s jinými národy, a ke všem lidem, ať jsou jakékoli národnosti, se chovat právě tak, jako se chováme k lidem svým. Tolstoj byl přesvědčen o tom, že pěstování národnostního citění a vlastenectví vede vždy dříve či později k rozdělení lidí. A jestliže je na individuální úrovni jedinou cestou k dosažení trvalé blaženosti uvědomění si božského prvku v každém člověku a z toho vyplývající láska ke všem lidem bez rozdílu, potom totéž platí i na úrovni národů. Proto mluvil Tolstoj o dělání rozdílů mezi vlastním a cizími národy jako o „pokušení zbavující člověka blažeností“. A o tomto „hrubém klamu, nazývaném vlastenectvím a láskou k vlasti“ říká Tolstoj v roce 1884 doslova: „To, co se mi

zdálo dobrým a vznešeným – láska k vlasti, k svému národu, k své říši, sloužení jim na úkor blaženosti jiných lidí, vojenské podniky lidí – všechno to objevilo se mi odporným a bědným. To, co se mi zdávalo špatným a hanebným, zřeknutí se vlasti, kosmopolitismus – objevilo se mi naopak dobrým a vznešeným. ... Nemohu uznávat nijakých říší nebo národů, nemohu účastnit se v nijakých sporech mezi národy a říšemi, ani psaním ani již službou nějaké moci.“⁶

Pokud se tedy vychází z kontinuity a logiky Tolstého díla, nemůže být obsah úvahy *Křesťanství a vlastenectví* v žádném případě překvapující. A jestliže zmíníme bezprostředně předcházející velký spis Tolstého *Království boží ve vás. Křesťanství nikoliv jako mystické učení, nýbrž jako nové pojetí života* (1891–1893), potom je možno považovat *Křesťanství a vlastenectví* za jeho organický doplněk.

Všechny zmíněné Tolstého spisy byly v době konání Durdíkovy přednášky v českých překladech. Spis *V čem je má víra?* vyšel spolu s Tolstého *Zpovědí* v roce 1891, *O životě* v roce 1895 a *Království boží ve vás* stejně jako *Křesťanství a vlastenectví* v roce 1896.⁷ Vedle toho Jaroslav Goll už v roce 1886 podrobně pojednal o Tolstého spisu *V čem je má víra?* a dokonce citoval i již zmíněné pasáže o vlastenectví.⁸ Svědectví o Tolstého názorech na otázky národnostního boje publikoval krátce po své návštěvě Karel Kramář. Ve svých zápisech rozhovorů *U hraběte Tolstého* (*Čas* 1890) se Kramář zmiňuje o Tolstého „odporu k nacionalismu“ a píše: „Jinde ptají se mne (tj. v Rusku – MM) na naše politické zápasy, na boj Staro- s Mladočechy atd. To vše Tolstého málo zajímá. Co je mu boj států a zápas o národní bytí... Všecky ty zápasy jsou jen výslednicí lidského poblouzení. Co je mu celá naše historie, vše naše utrpení a strádání, náš odvěký boj s Němci? On nezná hloubky národního citění, neboť nikdy nepocítil bázně o bytí svého národa.“⁹ Krátce po vydání českého překladu spisu *V čem je má víra?* se Tolstého sociálně etickými myšlenkami zabýval Jan Vorel v brněnských *Literárních listech*. Připomíná, že u Tolstého „s popíráním státu souvisí úzce popírání národnosti“, což je důsledek Tolstého etických „požadavků“. „Hlavní etické pravidlo lásky vylučuje úzkoprsý nacionalismus a gravituje ke kosmopolitismu.“¹⁰

Nelze tedy říci, že by základní pilíře Tolstého myšlení byly u nás natolik neznámé, aby to plně ospravedlnilo rozruch vyvolaný statí *Křesťanství a vlastenectví*.

⁶ L. N. Tolstoj: *V čem je má víra?* Spisy hraběte L. N. Tolstého, sv. 7 (2. vydání), Praha: J. Otto 1902, s. 374.

⁷ *V čem je má víra?* a *O životě* v rámci vydávání Spisů hraběte L. N. Tolstého v Praze v nakladatelství J. Otto (jako 7. a 8. svazek), *Království boží ve vás* v Praze v Pelclově Knihovně Rozhledů a *Křesťanství a vlastenectví* v Praze u Fr. Bačkovského.

⁸ J. Goll: Lev Tolstoj a „jeho náboženství“, *Lumír* 14, 1886, 12, s. 180–184.

⁹ K. Kramář: U hraběte Tolstého, in *Československé vzpomínky na Jasnou Poljanu*, Knihovna L. N. Tolstého, sv. 16, Praha: B. Kočí 1925, s. 14.

¹⁰ J. Vorel: Sociálně etické spisy Tolstého, *Literární listy* 14, 1892/93, 2, s. 29.

IV.

Důsledky, které vyplývaly z Tolstého etické koncepce pro otázku národnostního boje, již nebylo možno dále přehlížet. Všichni ti, kterým byla „milá vlast“ a zároveň jim byl „milý“ též Tolstoj, měli v roce 1896 v zásadě dvě možnosti: 1. Buď vlast (tedy zejména politicky orientovaný národnostní boj), nebo Tolstého učení jako logický celek; 2. vlast a učení Tolstého. Většina zvolila z nejrůznějších důvodů druhou možnost. To však znamenalo vybrat si z Tolstého pouze něco nebo se všemožně snažit vysvětlit Tolstého slova jinak, než ve své jednoznačnosti vyznívala. (To byl pak v důsledku jeden z podstatných důvodů, proč vnitřně koherentní Tolstého dílo budilo stále více dojem konglomerátu v zásadních věcech si vzájemně odporujících beletristických prací, spisů a příležitostných úvah.)

Pro vlast, ale po výtce i pro Tolstého se přes ohnivost kritického tónu své přednášky rozhodl i Petr Durdík. Tolstého spis prakticky ve všech bodech odmítá, ovšem zároveň prohlašuje, že Tolstoj má na mysli pouze „patriotismus uměle připravovaný“, státní, a ne cit přirozený. Podle Durdíka jde o „nové učení“ Tolstého, které se v jeho starších pracích neobjevuje. Jako příklady jmenuje Durdík romány *Vojna a mír* a *Anna Kareninová*. Přitom (vědomě či nevědomě) zapomíná na závěrečnou osmou část románu *Anna Kareninová*, ve které zachytil Tolstoj v roce 1876 svůj pohled na tehdejší všeslovanské nadšení v Rusku a odjezdy dobrovolníků do srbsko-turecké války (která přerostla vzápětí ve válku rusko-tureckou 1877–1878). Tato část byla v tehdejší Rusku veřejně odsouzena jako protiruská, protivlastenecká a protislovanská a vydavatel ji odmítl otisknout. Jako jeden z nejostřejších kritiků Tolstého vystoupil tehdy F. M. Dostojevskij. Pobouřila ho mimo jiné tato věta, kterou pronesl Tolstoj ústy hlavního hrdiny Levina: „Ale podobného bezprostředního citu pro utiskovaného Slovana není a nemůže být. (...) já toho nepozoroval. Jsem také kus národa, a cit takový se ve mně neozval.“¹¹ Durdík si tak mohl všimnout paralely mezi *Annou Kareninovou* (1873–1876) a statí *Vlastenectví a křesťanství* (1894). Tolstoj v této statí vzpomíná na léta 1876 a na všeslovanské nálady, přičemž používá takřka stejné formulace jako před desítkami let v *Anně Kareninové*: „Vždyť stejně jako nyní i před tureckou válkou najednou vznítla se náhlá láska našich Rusů k jakýmsi bratřím Slovanům, jichž nikdo neznal po staletí, kdežto Němci, Francouzi, Angličané vždycky byli a jsou nám nepoměrně bližší a příbuznější než nějakí Černohorci, Srbové, Bulhaři.“¹² – Durdík však kupodivu tuto shodu, přestože pobouřeně citoval uvedený výrok Tolstého, patrně nezaregistroval (nebo záměrně opominul).

¹¹ L. N. Tolstoj: *Anna Kareninová*, díl III. Spisy hraběte L. N. Tolstého, sv. 6 (5. vydání), Praha: J. Otto, bez vrocení, s. 325. Zmíněná Dostojevského reakce vyšla v roce 1877 pod názvem *Opět odloučení od lidu. Osmá část Anny Kareniny*. (Viz F. M. Dostojevskij: *Denník spisovatelův*, díl III, Praha: J. Laichter 1911, s. 279–282.)

¹² L. N. Tolstoj: *Křesťanství ...*, s. 403.

Překvapuje to už proto, že *Anna Kareninová* vyšla kompletně česky v roce 1891. A je třeba zmínit, že ani ruská kritika jeho osmé části nebyla v českém prostředí věcí neznámou. V lednu 1892 se zmiňoval pochvalně o Dostojevského stati proti Tolstému z roku 1877 T. G. Masaryk: Tolstý prý „neocení správně a nepochopil hnutí ruského národa, nesoucího se k osvobození jihoslovanských křesťanů“.¹³ Také ve stati Jana Vorla *Sociálně etické spisy Tolstého* z roku 1892 najdeme připomínku vystoupení Dostojevského, který „se postavil se vši rozhodností proti Tolstojovi“. Vorel, který o tom mluví v souvislosti s Tolstého „popíráním národnosti“ ve spise *V čem je má víra?*, dává za pravdu Dostojevskému. Cituje Masarykovu charakteristiku ruské duše a ruského národa a je přesvědčen, že právě Dostojevský ukazuje, „že altruismus nemusí se zříkat nacionalismu, obzvláště když vede ku bratrskému sjednocení“. Ovšem hned vzápětí Vorel volá: „A na to přece myslí i Tolstoj!“, čímž vytváří nenápadně optický klam, jakoby se Tolstoj pouze nesprávně vyjádřil.¹⁴ Věnovat pozornost epilogu *Anny Kareninové* doporučoval čtenářům také H. G. Schauer, který psal ve své recenzi: „Sžíravou dialektikou a zdrcující ironií odhalen tu je švindl, který se tropívá pomyslem a jménem národ, kde za národní hnutí se vydává, co je vlastně jen fantasií několika set prostředních, často hmotně na věci interesovaných mozků. Tato partie by se měla u nás zlatem dát vytisknout a každému připomenout, kdo svou ješitnost anebo nesoudnost, často ovšem obě spolu, zahaluje a posvěcuje tím, že vydává je za věc národní.“¹⁵

Připomenuty už byly články Golla a Kramáře, kteří se dlouho před publikací Tolstého *Křesťanství a vlastenectví* zmiňovali o důsledcích, které má Tolstého etický postoj v otázce národnosti. V obou případech je patrná snaha o korekci Tolstého stanoviska. Goll sice uvedl již v roce 1886, že „víme, jak soudí Tolstoj o národnosti“, a citoval prakticky celou pasáž věnovanou ve spise *V čem je má víra?* pátému pokušení – pokušení vlastenectví. Ovšem bezprostředně následující interpretace Tolstého slov je poněkud překvapivá: „Tolstoj tuším chce jen říci nemohu být úředníkem finančním – nemohu si zvolit zaměstnání jako jest fabrikace zbraní, povolání jako služba vojenská.“¹⁶ Kramář, který se snaží akcentovat u Tolstého slovanství, referuje o tom, že „Tolstoj sám nepřikládá národnosti nijakého významu“. Ovšem hned vzápětí to přičítá duchovní podstatě slovanství a zvláště ruství a uzavírá: „Tolstoj přes svůj odpor k nacionalismu je přec jen a jen Slovanem, Rusem.“¹⁷ Implicitně řečeno je přese všechno přece jen ruským, respektive slovanským vlastencem.

¹³ T. G. Masaryk: Spisy Fedora Michajloviče Dostojevského, *Čas* 6, 1992, 2, s. 19.

¹⁴ J. Vorel: *Sociálně ...*, s. 30.

¹⁵ H. G. Schauer (Astur): *Anna Karenina, Literární listy* 12, 1890/1891, 2, s. 37.

¹⁶ J. Goll: *Lev Tolstoj ...*, s. 184. Gollem citovaná Tolstého slova viz citace označená poznámkou 6.

¹⁷ K. Kramář: *U hraběte ...*, s. 24.

V.

Po letním historickém exkurzu se vrátíme k obsahu *Okružního listu Společnosti přátel L. N. Tolstého v ČR* z roku 2001. Na pozadí zde uváděných argumentů na podporu bezrozpornosti spojení Tolstoj a vlastenectví se pokusíme o náčrt zobecňující typologie těchto snah, přičemž dáme slovo i samotnému Tolstému.

1. Tradičně se uvádí, že Tolstoj prý mluvil ve své stati *Vlastenectví a křesťanství* pouze o zhoubnosti útočného (imperialistického) nacionalismu velkých států (a Ruska) a tento nacionalismus zavrhoval. Zároveň prý však přiznával pozitivní charakter obrannému vlastenectví menších národů v případě útluaku ze strany většího národa.

Tuto interpretaci svých myšlenek vyvrátil Tolstoj zcela jednoznačně ihned po napsání své stati *Vlastenectví a křesťanství*, například v obsáhlém dopise, kterým odpovídal v roce 1895 Polákovi Marianovi Edmundoviči Zdziechowskiému na otázku, zda je možno ospravedlnit polské vlastenectví útlakem ruských úřadů. Tolstoj zde mimo jiné píše: „A tímto stavem utlačenosti vymezujete dobré vlastenectví. Ale utlačenost nebo mohutnost národů nezpůsobuje rozdílu v podstatě toho, co se nazývá vlastenectvím. (...) A vlastnost ta, dávat přednost jednomu národu přede všemi jinými, právě jako sobectví, nijak nemůže být dobrá. (...) Aby mě pobouřily tyto násilnosti a abych všemi silami proti nim pracoval, nepotřebuji být ani Polákem, ani vlastencem, potřebuji jen být křesťanem. (...) A aby nic podobného nebylo v Polsku, ani v Elsasku, ani v Čechách, je třeba nikoliv rozšiřovat vlastenectví, nýbrž rozšiřovat pravé křesťanství.“¹⁸ V roce 1896 odpovídal Tolstoj jistému Mansonovi dopisem, později publikovaným pod názvem *Vlastenectví či mír?* Také zde odmítá myšlenku dobrého vlastenectví: „Záleží-li dobré vlastenectví v tom, že není výbojné, přece vlastenectví, není-li výbojné, jest jistojistě zachovávající, tj. lidé chtějí zachovat to, co dříve bylo vybojováno, protože není takové říše, jež by nebyla založena na výboji (zabírání); a zachovat vybojované nelze jinými prostředky, než toliko týmiž, jimiž něco vybojujeme, tj. násilím a vraždou. Není-li vlastenectví ani zachovávající, jest obnovující, – vlastenectví pokořených, porobených národů – Arménů, Poláků, Čechů, Irů atd. A toto vlastenectví je skoro nejhorší, protože jest nejurputnější a vyžaduje největšího násilí. Vlastenectví nemůže být dobré.“¹⁹ Podobně mluví Tolstoj ve své pozdější stati *Vlastenectví a vláda* z roku 1900, kde se k malým národům obrací s těmito slovy: „Malé porobené národnosti, které se dostaly pod vládu velkých států, – Poláci, Irové, Češi, Finové, Arméni, – reagující proti vlastenectví pokořitelů, které je utlačuje, tak se nakazily od národností, které je utlačují, tím přežilým, nepotřebným nyní, nesmyslným a škodlivým citem vlasteneckým, že všechna jejich činnost je soustředěna v něm a že sami trpíce vlastenectvím silných národů, jsou hotovy udělat jiným národnostem z téhož vlastenectví totéž, co dě-

¹⁸ L. N. Tolstoj: List Polákovi o vlastenectví. *Drobné spisy*, Praha: J. Pelcl 1901, s. 6–7.

¹⁹ L. N. Tolstoj: *Vlastenectví či mír? Drobné spisy...*, s. 16.

lají a dělaly národnosti, které je pokořily.“²⁰ V případě anexe Bosny a Hercegoviny v roce 1908 se Tolstoj obracel na příslušníky všech malých slovanských národů. Anexi odsoudil, nicméně v souladu se svým přesvědčením dále říká: „A tak si proto myslím, že vy, Bosňáci a Hercegovinci, i vy Srbové a všichni slovanští národové v nynějších událostech (...) potřebujete, abyste přestali rozněcovat v sobě zpronevěřilé, hrubé, srbské a všeslovanské vlastenectví, totiž abyste nepodléhali klamu a nepotlačovali v sobě vědomí své jednoty s celým lidstvem, což přivedlo jiné národy vám příbuzné do otroctví a rozhodně přivede vás tam rovněž: že budete zotročeni lidmi sobě cizími.“²¹ Tolstoj tedy nepřipouští vlastenectví malých národů, ale naopak tyto národy před vlasteneckými náladami varuje.

2. Další námitkou, jež se snaží zmírnit jednoznačnost Tolstého odmítnutí vlastenectví, je tvrzení, že Tolstoj respektoval vlastenectví tehdy, šlo-li o národní povědomí vyvěrající z pocitů prostého člověka, který neusiloval o ovládnutí druhého.

Ale sám Tolstoj se vyjadřuje o národním povědomí prostého lidu poněkud jinak. Předně odmítá tvrzení, že vlastenecký cit je citem přirozeným, všem lidem vlastním. Ve statí *Křesťanství a vlastenectví* říká doslova: „Prožil jsem půl století mezi spoustou skutečného ruského lidu a za tu dobu jsem ani jednou neviděl ani neslyšel projevu nebo výrazu tohoto vlasteneckého citu, nepočítáme-li ty vlastenecké fráze od nejlehkomyslnějších a nejzkaženějších osob z lidu, jimž naučili se za vojenské služby nebo jež opakují z knih. Nikdy jsem neslyšel z úst lidu projevy vlasteneckých citů, ale naopak stále jsem slyšel od nejvážnějších poctivých z lidu výrazy naprosté lhostejnosti, ba i přezírání všech možných projevů vlasteneckých. A totéž jsem pozoroval v dělném lidu jiných států a totéž mi potvrzovali nejednou vzdělání Francouzi, Němci, Angličané o svém dělném lidu.“²² Tolstoj věřil, že většina prostých lidí, zejména mezi slovanskými (tedy malými a utlačenými) národy, není zasažena zhoubným vlivem vlastenectví, a tudíž „může pochopit tu prostou, tak blízkou lidskému srdci pravdu, že v každém člověku žije stejný duchovní počátek“.²³ V souladu s tímto svým přesvědčením odpovídal v roce 1909 Tolstoj jedné prosté, národnostně cítící Polce: „Rozdělení a utlačení Polska vždy ve mně budilo největší nevoli. Spása z toho, myslím, jest jedna: totiž aby Poláci přestali být Poláky a stali se pouze lidmi, totiž bratry nejen Poláků, Francouzů, ale i Němců, Rakušanů, Rusů. Rozumím tomu tak, že vysvobodit polský národ z jeho otroctví a dát mu blaho, vlastní všem lidem, může pouze jedno: nastoupí-li totiž Poláci cestu opravdu křesťanského života, při němž lidé mají všechny lidi za bratry a nikoho za nepřítele ...“²⁴

20 L. N. Tolstoj: *Vlastenectví a vláda. Drobné spisy...*, s. 29.

21 L. N. Tolstoj: O připojení Bosny a Hercegoviny k Rakousku, in *Konec věku*, Knihovna L. N. Tolstého, sv. 19–20, Praha: B. Kočí 1925, s. 110.

22 L. N. Tolstoj: *Křesťanství ...*, s. 411. V této souvislosti je možné opět připomenout nápadnou shodu s obsahem osmé části románu *Anna Kareninová*.

23 L. N. Tolstoj: O připojení ... , s. 122.

24 L. N. Tolstoj: List Lva Nik. Tolstého Polce, *Slovanský přehled* 11, 1909, s. 416. Redakci *Slovanského přehledu* zaslal tento dopis tehdejší Tolstého lékař a jeden z jeho nejbližších spolupracovníků Dušan Makovický.

3. Dalším argumentem, zdánlivě vyvracející Tolstého obecné odsouzení vlastenectví, je tvrzení, že Tolstoj neměl na mysli národnostní cítění směřující k nepoliticky projevovanému zachování a budování duchovní svěbytnosti národa.

Ale Tolstoj (vycházející z přesvědčení, že důraz na vlastní národnost vede nezbytně přes ochladnutí vztahu k jiným národům až k nepřátelství mezi národy) je, zdá se, poněkud jiného názoru. Ve stati *Vlastenectví a vláda* z roku 1900 se právě k tomuto vyjadřuje: „Právě tak nejsou vlastenectvím ani zvláštnosti každého národa, které jiní obhájcové vlastenectví úmyslně podkládají tomuto pojmu. Říkají, že zvláštnosti každého národa jsou nutnou podmínkou pokroku lidstva, a proto vlastenectví, které směřuje k zachování těchto zvláštností, jest dobrý a užitečný cit. Ale není-liž patrné, že byly-li někdy tyto zvláštnosti každého národa, obyčej, víra, jazyk nutnou podmínkou života lidstva, právě tyto zvláštnosti jsou za naší doby hlavní překážkou uskutečnit ideální bratrské sjednocení národů, což lidé již uznávají. A proto zachování a hájení zvláštností ať ruské, německé, francouzské, anglosaské, způsobující stejné zachování a hájení nejen uherské, polské, irské národnosti, nýbrž i baskické, provensálské, morlaccské, čuvašské a množství jiných národností, nesbližuje a nesjednocuje lidi, nýbrž více a více je odcizuje a rozděluje.“²⁵ K otázce hodnoty zachování národní identity se Tolstoj vyjadřoval vícekrát. A dlužno dodat, že vždy obdobně, plně v souladu se svým etickým stanoviskem. Například v roce 1895, krátce po dokončení stati *Křesťanství a vlastenectví*, psal Tolstoj o své představě o způsobu projevení národní svěbytnosti: „Lidé, hájící vlastenectví, mluví ještě o individualitě národností, o tom, že cílem vlastenectví je zachránit individualitu národa; předpokládají, že individualita národů jest nutnou podmínkou pokroku. Ale, za prvé, kdo řekl, že individualita jest nutnou podmínkou pokroku? To není ničím dokázáno, i nemáme práva přijímat tento libovolný předpoklad za axiom. Za druhé, i když připustíme, že tomu tak je, ani tehdy způsob, jak projevit svou národní individualitu nebude spočívat ve snaze ji projevit, nýbrž naopak v tom, že zapomena na svou individualitu, všemi svými silami bude dělat to, k čemu se cítí národ nejzpůsobilejším a proto nejpovolnějším, právě tak jako jednotlivec projeví svou individualitu nikoliv tehdy, bude-li se o ni starat, nýbrž tehdy, když zapomena na ni, bude podle svých sil a schopností dělat to, k čemu jej pudí přirozenost.“²⁶

4. Někdy je možné se setkat s tendencí vidět v Tolstého práci *Křesťanství a vlastenectví* jistou anomálii, která neměla v rámci Tolstého pozdějšího díla pokračování, popřípadě byla překonána.

K tomu stačí připomenout chronologii výše citovaných pramenů: *Epilog Anny Kareninové* 1876, *V čem je má víra?* 1884, *Křesťanství a vlastenectví* 1894, *List Polákovi o vlastenectví* 1895, *Vlastenectví či mír?* 1896, *Vlastenectví a vláda* 1900, *O připojení Bosny a Hercegoviny* 1908, *List jedné Polce* 1909. Na závěr pak připomeňme u nás dosud nepublikovaný dokument, který můžeme v tomto ohledu pojmut jako Tolstého myšlenkovou závěť. Jde o stat' *O socialismu*, poslední Tolstého dílo psané těsně před jeho odchodem z Jasně Poljany a jeho ná-

²⁵ L. N. Tolstoj: *Vlastenectví ...*, s. 24–25.

²⁶ L. N. Tolstoj: *List Polákovi ...*, s. 9.

slednou smrtí ve stanici Astapovo v listopadu 1910. Tolstoj se v tomto článku obrací na českou sociálně demokratickou mládež, kterou oslovuje mimo jiné těmito slovy: „... jestliže opravdu chcete naplnit své vyšší lidské poslání, musíte se především osvobodit (...) od pověry vlastenectví, českého či slovenského ...“²⁷

5. Poukazuje se též na fakt, že Tolstoj byl navzdory svému dílu v osobním životě „velkým vlastencem“. Jako doklad pak slouží především jeho aktivní účast v krymské válce, popřípadě svědectví jeho blízkých, že se údajně chystal v roce 1876 do srbsko-turecké války.

Je pravda, že Tolstoj sloužil v letech 1852–1856 v ruské armádě a mimo jiné se účastnil obrany Sevastopolu. Ale musíme si uvědomit, že Tolstého filosoficko-náboženský světový názor (který se formoval především na základě jeho vojenských zážitků a který byl v hlavních rysech obsažen ve všech jeho raných dílech) se plně projevil v roce 1879, kdy Tolstoj dokončil spis *Zpověď*. Zde se vyjadřoval velmi negativně o svém dosavadním životě a zřekl se též své spisovatelské dráhy. Hodnotil i svá tak zvaná vlastenecká vojenská léta: „Bez hrůzy, ošklivosti a lítosti srdečně nemohu si vzpomenout na tato léta. Zabíjel jsem lidi na vojně, vyzýval jsem na souboje, abych zabil; prohrával jsem v kartách; projídal jsem práci mužiků; trestal jsem je, šidil, klamal. Lež, krádež, smilstva všeliká, chlast, násilí, vražda... Nebylo zločinu, kterého bych nebyl spáchal, a za všechno to mě chválili, pokládali mě a pokládají moji vrstevníci za člověka poměrně mravného.“²⁸ Co se týče vzednutí slovanských nálad v době srbsko-turecké a následné rusko-turecké války v letech 1876–1878, Tolstoj se údajně chtěl přihlásit jako dobrovolník. Jisté však je, že se nepřihlásil. Navíc v té době napsal již zmíněný, takřka skandální epilog románu *Anna Kareninová*, v němž se o tomto dobrovolnickém hnutí vyjádřil ústy Levina: „Znamená to dle mého, že v osmdesáti milionovém národě vždy se najdou ne sta, jako nyní, nýbrž desetitisíce lidí, kteří jsou každé chvíle hotovi vstoupit – do bandy Pugačova, nebo jít do Chivy, do Srbska ...“²⁹ A Tolstého žena, Sofie Andrejevna, psala v dubnu 1877 své sestře: „Levočka se choval divně k srbské válce, a nepohlížel na ni tak, jako jiní lidé, ale ze svého zvláštního, náboženského stanoviska.“³⁰

6. Někteří namítají, že je třeba opřít se při hodnocení Tolstého vztahu k vlastenectví o živého Tolstého, jeho korespondenci.

Jisté je možno objevit v Tolstého životě (který byl v posledních desetiletích do všech podrobností sledován a zaznamenáván) doklady o tom, že nebyl ve

²⁷ Š. J. Kolafa: K 90. výročí úmrtí Lva N. Tolstého. Lev Tolstoj: O socialismu, *Slovenská literatúra* 48, 2001, 2, s. 108. Za zmínku stojí, že Tolstoj byl o tuto úvahu požádán v září 1910 zástupci české Strany národně sociální, pod jejíž patronací měla vyjít *Čítanka dělnické mládeže*. Tuto stať však Tolstoj již nedokončil a rozpracovaný (i když fakticky hotový) text do Prahy nedorazil. Stať byla poprvé publikována v Rusku v roce 1936, k české publikaci překladu (či originálu) doposud nedošlo.

²⁸ L. N. Tolstoj: *Zpověď*. Spisy hraběte L. N. Tolstého, sv. 7 (2. vydání), Praha: J. Otto 1902, s. 133.

²⁹ L. N. Tolstoj: *Anna ...*, s. 327.

³⁰ Cit. dle Pavel Birjukov: *Vzpomínky a listy L. N. Tolstého* I, Praha: J. R. Vilímek, bez vročení, s. 331. Birjukov uvádí ještě další příklady Tolstého „negativního náhledu o dobrovolnickém hnutí“ a rusko-turecké válce.

všech soukromých rozhovorech a prohlášeních jednoznačný. Je však možno postavit s úspěchem tyto – v kontextu Tolstého života a díla – nahodilosti proti myšlenkové konsekvenci, která je v zásadních bodech u všech jeho prací jednoznačná? Tolstoj sám vždy odmítal jakýkoli kompromis (což mu bylo mnohokrát vyčítáno). Ale také samozřejmě přiznával, že sám kompromisy dělá, ovšem nikdy je neomlouval a teoreticky nezdůvodňoval. Vnímá je jako svá selhání a prohry na své cestě k dokonalému životu. Tolstoj odkazoval k Ježíši Kristu a jeho formulaci křesťanských zásad obsažených v evangeliích, a zároveň vždy zdůrazňoval, že všechny tyto zásady jsou nezastupné a navzájem se podmiňující. Jakmile odstraníme jednu, zrušíme tím všechny. Stejným způsobem a na stejných základech formuloval a vystavěl myšlenkový systém, který nepovažoval za svůj, ale za původně křesťanský. A Tolstoj vzkazoval těm svým kritikům, kteří poukazovali na rozpor „živého Tolstého“ s Tolstým myslitelem, následující: „Obviňujte mě, sám to dělám, ale obviňujte mě, a ne tu cestu, po níž jdu a kterou ukazuji těm, kdo se mne táží, kde podle mého mínění jest cesta. (...) Pomozte mi, mně se srdce svírá zoufalostí, že jsme všichni zabloudili, a když sebou zmitám všemi silami, vy při každé odchylce, místo co byste politovali sebe a mě, nadšeně křičíte: Podívejte se, jde s námi všemi do bláta. To jest můj poměr mezi učením a plněním. Všemi silami se snažím plnit učení a při každém neplnění nejen že se kaji, nýbrž prosím o pomoc, abych dovedl je plnit, a radostně vítám každého, kdo hledá cestu jako já, a poslouchám jej.“³¹ V souvislosti s důsledky své etické koncepce na řešení otázky vlastenectví Tolstoj jako by již v roce 1884 předjímal podobné výtky. To když se ve spise *V čem je má víra?* do budoucna distancoval od všech svých možných dílčích nedůsledností: „Mohu-li i nyní ve chvíli zapomenutí podporovat více Rusa než cizince, přát úspěchy ruské říši nebo národu, nemohu již ve klidné chvíli sloužit tomu pokušení, které ničí mě i lidi.“³²

Mimo to lze shromáždit nepřehledné množství dokladů, že „živý“ Tolstoj byl věrný myšlenkám vyjádřeným ve svých spisech. Mnoho výše uvedených citací pochází z Tolstého korespondence, či korespondence jeho nejbližších. S Tolstým rozmlouval v roce 1890 Karel Kramář a o deset let později mladý Zdeněk Nejedlý, který si odnesl stejný poznatek. Ten pak popsal v rámci svého účelově koncipovaného článku, když se rozčiloval nad důsledností Tolstého: „O dnešních našich poměrech ví Tolstoj právě tak málo. Že nemá smyslu pro národnostní spor, je přirozeno. (...) Tolstoj s klidem mi pravil: ‚Nezáleží přec na tom, jakým jazykem kdo píše, nýbrž co píše.‘ (...) Ve sporu o národnost vidí jen boj o jazyk, o formalitu, o jeho významu morálním a historickým nemá pochopení. (...) Pravil mi, jak ho bolí, že se u nás stále štvě proti Němcům, a to že všechno zavínil jen profesor Masaryk, ten že popuzuje stále Mladočechy, že je navádí proti Něm-

³¹ L. N. Tolstoj: List N. N. Knihovna L. N. Tolstého, svazek 10 *Křesťanské učení*, Praha: B. Kočí, s. 146. Jde o Tolstého dopis N. N. Engelhardtovi z roku 1885.

³² L. N. Tolstoj: *V čem ...*, s. 374.

cům.³³ Příkladem věrnosti Tolstého svému přesvědčení jsou i neúspěšné snahy získat od Tolstého veřejné prohlášení podporující boj Slováků proti maďarské vládě. Od roku 1907 až do Tolstého smrti se o to marně pokoušeli prostřednictvím osobního lékaře Tolstého, Slováka Dušana Makovického, pedagog, slovakofil a ctitel Tolstého filosofie Karel Kálal, právník Eduard Lederer a pedagog, překladatel Tolstého etických prací a autor mnoha pojednání o jeho filosofii a pedagogické teorii Karel Velemínský. Toto neúspěšné úsilí zmapoval detailně Štěpán J. Kolafa v knize *Tolstoj a Björnson ve slovenském zápase proti maďarizaci*, v níž zároveň jednoznačně prokázal, že údajné Tolstého prohlášení z roku 1907 bylo ve skutečnosti podvrhem, o němž neměl Tolstoj nejmenšího tušení.³⁴ Tolstoj tak zůstal až do smrti věrný svým slovům ze spisu *V čem je má víra?*, že se nemůže „účastnit v nijakých sporech mezi národy a říšemi, ani psaním ani již službou nějaké moci“.³⁵ Fakt, že se Tolstoj veřejně nevyjádřil, ale neznamenal, že by mu byl osud slovanských národů lhostejný a že by se o něj nezajímal. Ale zásadně se odmítal podílet na snahách a hnutích, jejichž cílem byla vlastenecká a národnostně podmíněná snaha směřující k vytvoření státu. Vycházelo to z jeho přesvědčení, že k odstranění poroby a neštěstí lidí je třeba především odstranění vlád a států. A tyto lidi rozdělující a zneprátlující instituce vznikají a udržují se díky vlastenectví, které nemůže mít ze své podstaty globálně integrační projevy. Z toho důvodu Tolstoj vyzýval všechny národy: „Vzpamatujte se a pochopte, že nepřáteli vašimi nejsou Burové, nejsou Angličané, nejsou Francouzi, nejsou Němci, nejsou Češi, nejsou Finové, nejsou Rusové, nýbrž nepřáteli vašimi, jedinými nepřáteli – jste vy sami, kteří udržujete svým vlastenectvím vlády, porobující vás a způsobující vaše neštěstí.“³⁶

7. Konečně se můžeme setkat s názorem, že Tolstoj přes své negativní hodnocení vlastenectví státního i národního, velkých i malých národů, projevoval sympatie k snahám o sjednocení Slovanů, podporoval rozvoj citů slovanské vzájemnosti a sám se hlásil k slovanskému „vlastenectví“.

Ovšem Tolstoj, přestože se považoval za Slovana a situace slovanských národů jej velmi zajímala, viděl v těchto všeslovanských snahách stejné nebezpečí jako v případě snah národnostních. Na plemenném principu sjednocené Slovanstvo by nevyhnutelně dusilo vše menší neslovanské uvnitř i okolo a ve všem neslovanském by spatřovalo nepřítel. Tolstoj ani v této otázce neopustil své evangelicky etické stanovisko. Jak bylo vidět výše, Tolstoj mluvil na mnoha místech přímo o „všeslovanském vlastenectví“ a stavěl se k němu stejně jako k vlastenectví národnímu. Pochyboval dokonce o přirozenosti citu slovanské vzájemnosti. Dušan Makovický zaznamenal při své první návštěvě Jasně Poljany v roce 1894 Tolstého výrok na adresu všeslovanských snah a nálad: „Češi obětují křesťanské zájmy politickým a jiným, Srbi rozdělení, Bulhaři jen pro sebe (...) Hle,

³³ Z. Nejedlý: V Jasně Poljaně, in *Československé vzpomínky na Jasnou Poljanu*, Knihovna L. N. Tolstého, sv. 16, Praha: B. Kočí 1925, s. 124–126.

³⁴ Viz Š. J. Kolafa: *Tolstoj a Björnson ve slovenském zápase proti maďarizaci*, Praha: Společnost přátel L. N. Tolstého v ČR v nakl. Arsci 1997.

³⁵ L. N. Tolstoj: *V čem ...*, s. 375.

³⁶ L. N. Tolstoj: *Vlastenectví ...*, s. 45–46.

co způsobil panslavismus. Kdyby se stavělo za cíl panbratrství a ne panslavismus, to by se bývalo došlo dále ...³⁷ V souvislosti s tím nepřekvapí Tolstého reakce na konání novoslovanských sjezdů v roce 1908 a 1910. Pokud jde o Slovanský sjezd v roce 1908 v Praze, nechal se Tolstoj slyšet, že „Slované by neměli stavět do popředí národnost, měli by prostě zapomenout, že jsou Slovany a poté, že jsou lidmi. Je třeba řídit se křesťanstvím.“³⁸ V roce 1910 byl Tolstoj pozván na Slovanský sjezd do Sofie, přičemž byl ujištěn, že na něm nepůjde o otázky politické a stranické. Sjezd měl řešit pouze kulturně ekonomickou problematiku. Tolstoj pozvání nepřijal. Původně nechtěl ani odpovědět, posléze na naléhání Dušana Makovického napsal dopis adresovaný účastníkům sjezdu. Tento fakt a zvláště obsah Tolstého dopisu vyvolal v celém novoslovanském hnutí bouřlivě odmítavou reakci. V Tolstého dopise mimo jiné stálo: „Sjednocování jest jen tehdy účelno, pakli objímá celé lidstvo, a nikoli, pakli se omezuje na jisté jeho části nebo užší cíle. Takové sjednocení může jenom překážet opravdovému pokroku lidstva a zasluhuje spíše odporu než podpory. Opravdové, všeobecné může být jenom to sjednocení, jež je založeno na onom náboženském základě životním, jenž jediný spojuje lidi a jenž, bohužel, v naší době se pokládá za nepotřebný, za přežitý ...“ Tolstoj v závěru dopisu poněkud zmírnil strohost svých slov, když vyjádřil svoji víru, že „tato základní myšlenka sjednocení v nábožnosti mezi všemi národy křesťanského světa nejspíše bude přijata národy plemen slovanských.“³⁹ Pro slovanské národy z těchto Tolstého slov vyplývá, že nemohou vycházet ze slovanství jako základu pro vzájemné sjednocení. Jediným základem pro sjednocování jakýchkoli národů musí být vědomí společného duchovního základu všech lidí. A v tom spatřoval Tolstoj hlavní závazek, úkol a historický význam slovanských národů. To byl podle názoru Tolstého způsob, jak by měly slovanské národy projevit svoji individualitu.

Když navrhoval v roce 1909 Dušan Makovický Polákovi Marianu Zdziechowskému, aby sebral a vydal vše, co Tolstoj kdy napsal o slovanské otázce, dostalo se mu této odpovědi: „Cožpak L. N. napsal někdy něco o slovanské otázce v politickém smyslu? Vše, co jím bylo o Slované řečeno, může se bez jakýchkoliv změn vztahovat k jakémukoliv jinému plemeni a národu. Vždyť místo Poláci, Češi je docela možné dát Arméni, Gruzíni, Korejci apod.“⁴⁰

VI.

Tolik tedy ve stručnosti k problému Tolstoj, vlastenectví a české prostředí. Záměrem bylo pouze upozornit na diskutabilnost snah o vytváření a zachovávání

³⁷ D. Makovický: U L. N. Tolstého, in *Československé vzpomínky na Jasnou Poljanu*, Knihovna L. N. Tolstého, sv. 16, Praha: B. Kočí 1925, s. 110.

³⁸ Cit. dle Š. J. Kolafa: *Tolstoj ...*, s. 111.

³⁹ Cit. dle V. Červinka: *Tolstoj jako slovanský politik. L. N. Tolstoj v zrcadle současníků*, Praha: J. Otto 1930, s. 208.

⁴⁰ Cit. dle Š. J. Kolafa: *Tolstoj ...*, s. 123. Marianu Zdziechowskému byl adresován v roce 1895 Tolstého dopis, později známý jako Dopis Polákovi o vlastenectví.

v českém prostředí dosti hluboce zakořeněného mýtu o Tolstém jako obháji vlasteneckých či slovanských snah a citů. Šlo o to ukázat, že je prakticky nemožné přijmout jen některé části Tolstého díla a jiné si nepřipouštět nebo jejich obsah přeinterpretovat. Nešlo zde o hodnocení Tolstého myšlenek o vlastenectví. To by muselo zahrnovat nevyhnutelně i hodnocení celé Tolstého etické koncepce a taktéž stále aktuální otázky vlastenectví obecně.

Dejme tedy na závěr ještě jednou slovo oběma stranám sporu o vlastenectví z roku 1896 – L. N. Tolstému a Petru Durdíkovi. Možná že ve světle dějinných událostí se budou jevit jejich stanoviska poněkud jinak, než se jevila jejich současníkům. Tolstoj, který sledoval s obavami rostoucí vlastenecké tendence v ce-loevropském kontextu, varoval: „Z vlastenectví válčili Rusové s Francouzi, Francouzové s Rusy, a z vlastenectví teď se chystají Rusové a Francouzi válčit proti Němcům a z vlastenectví chystají se Němci bojovat na dvě fronty.“⁴¹ Durdík, který viděl v pěstování vlasteneckého citu v konečném důsledku pozitivum pro celé lidstvo, byl naopak v tomto ohledu optimistou: „Ostatně samo šíření se humanitního smýšlení do všech vrstev, s druhé strany stále zdokonalování vražedných nástrojů válečných víc a více od evropského obyvatelstva války oddaluje, až je časem bohdá učiní nemožnými.“⁴²

L. N. TOLSTOY'S ETHICAL CONCEPT AS A PROBLEM FOR THE CZECH PATRIOTS

A Few (not only) Historical Notes to the Issue of L. N. Tolstoy and Czech Thinking

One of the unavoidable results of the L. N. Tolstoy's ethical system is rejection of any manifestations of patriotism. Patriotism means basically discriminating between different nations and as such prevents brotherly unification of people. Patriotism prevents reaching real and permanent happiness and welfare of both individuals and nations, because such welfare can be reached only by means of that unification. Tolstoy's explicit rejection and criticism of patriotism in 1894 (an essay *Christianity and Patriotism*) were problematic for many followers of his philosophy from small nations struggling for national emancipation. As a result, Tolstoy's thoughts about patriotism began being misinterpreted or ignored. And this happened despite the fact that Tolstoy's public expressions about the issue showed that he did not change his mind until his death. In the Czech environment, attempts to correct this attitude of Tolstoy appeared already in 1886 and expanded ten years later, when the Czech translation of the essay *Christianity and Patriotism* was published. Such attempts, backed by different kinds of arguments, have continued until present days. They are responsible for the widespread image of Tolstoy, as it exists in the Czech environment: a great Russian writer, the author of the patriotic epos *War and Peace*, and a big Russian patriot exposing Slavic patriotic sentiments. – Challenging this myth is the purpose of the above published article.

⁴¹ L. N. Tolstoj: *Křesťanství ...*, s. 427.

⁴² P. Durdík: *Hrabě Tolstoj ...*, s. 19.